

Krajobraz rekreacyjny – istota, treść i zakres pojęcia

Recreational landscape – essence, content and scope of the term

Maciej Pietrzak

Instytut Turystyki
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. J. A. Komeńskiego
ul. Mickiewicza 5, 64-100 Leszno
Zakład Syntez Krajobrazowych
Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego
ul. Rybaki 19, 61-884 Poznań
mpietrzak@neostrada.pl

Abstract. Article, which comes from space-continuous capacity of definitions „landscape” and „recreation”, tries to define „recreational landscape” as a occurrence discontinuous in space-time and determines feature specifying this term. Reflection was based on results of the poll, which was carried out on a group of 50 experts – participants of scientific conference about issues connected with recreational landscape. In fact it was affirmed, that recreational landscape is a part of landscape, which:

- is used for recreational goals,
- forms and functions under the influence of recreation,
- has a great attractiveness, usefulness and recreational potential,
- has numerous tourist values,
- is properly and attractively organized.

Therefore, recreational landscape in that sense is a form anthropogenic landscape and as a matter of the fact is specific Territorial System of Recreation inclusive not only natural and anthropogenic values, technical infrastructure, staff employed in tourism and executive responsible for that sector, but also participants of the recreation (recreants). So that, we can distinguish following categories of recreational landscapes:

- yearlong and seasonal (permanent and periodical),
- developed and undeveloped,
- current and potential,
- „natural” and „artificial”,
- target and transit.

Słowa kluczowe: krajobraz, rekreacja, krajobraz rekreacyjny, Terytorialny System Rekreacyjny

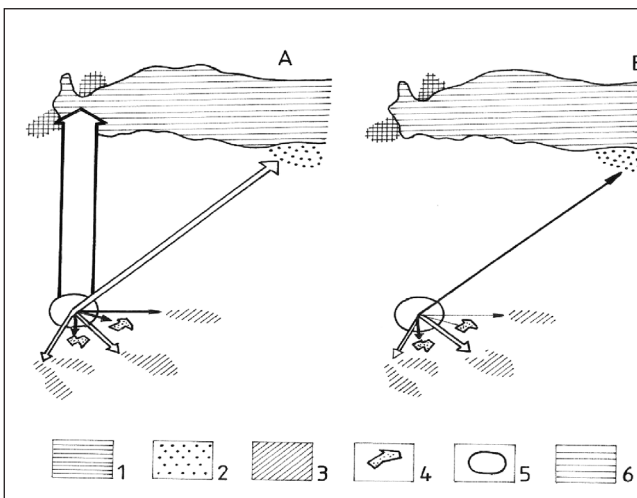
Key words: landscape, recreation, recreational landscape, Territorial Recreational System

Związki między turystyką i rekreacją a ekologią krajobrazu (badaniami krajobrazowymi) są w dużym stopniu oczywiste i podkreślane od dawna (m. in. van der Zee, 1993; Pietrzak, 1996). Po pierwsze, tak jak dla ekologii krajobrazu jest krajobraz głównym obiektem badań i dociekań naukowych, tak jest on jednocześnie przedmiotem użytkowania i zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego. Po drugie zaś wiele podstawowych koncepcji badawczych dotyczących turystyki i rekreacji, takich jak idea Terytorialnych Systemów Rekreacyjnych (TSR, Prieobrażenski., 1975; Krzymowska-Kostrowicka, 1980), ich dynamiki (Wiedenin, 1982) i modelowania

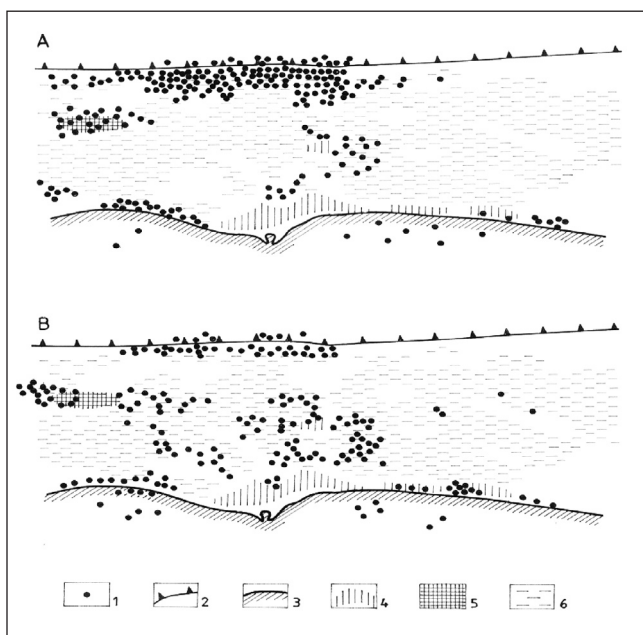
kartograficznego (Fillipowicz, 1983) zrodziło się właśnie na gruncie badań krajobrazowych. Tu także sformułowano pojęcie „potencjału rekreacyjnego” (Haase, 1978; Marks i in., 1989), a wśród wielu funkcji pełnionych przez krajobraz wymienia się funkcję rekreacyjną (Marks i in., 1989; Bastian, Schreiber, 1994). Wyrazem wspomnianych związków jest także wyodrębnianie się i kształtowanie nurtu badawczego określanego jako „geoeologia rekreacji” (Krzymowska-Kostrowicka, 1991, 1995). Dla prowadzonych we wspomnianym zakresie rozważań kluczowe znaczenie ma pojęcie „krajobrazu rekreacyjnego” („wakacyjnego” – vacationscape, Gunn, 1972).

Wydaje się bowiem, iż z pojęciem tym sytuacja przedstawia się podobnie jak z pojęciem krajobrazu w ogóle, o którym Steinhardt i in. (2005) piszą, że termin ten każdy zna lub ... przynajmniej tak mu się wydaje a Knox i Marston (2001:179) dodają, iż jest on „przez każdego jest rozumiany inaczej” co sprawia, że nadal aktualne jest stwierdzenie Bobka i Schmithüsen (1949:119) o jego istocie często łatwiejszej do objęcia „zmysłowo niż pojęciowo” (szerzej patrz – Pietrzak, w druku). Stąd też celem opracowania jest podjęcie próby sprecyzowania istoty, treści i zakresu tego – jak wspomniano – kluczowego dla miejsca badań nad turystyką i rekreacją w obrębie ekologii krajobrazu terminu.

Punktem wyjścia jest tu zwrócenie uwagi na różny charakter czasowo-przestrzenny pojęć składowych terminu „krajobraz rekreacyjny”. Krajobraz uznaje się bowiem najczęściej za zjawisko przyrodnicze, mające jednak ważne uwarunkowania i konsekwencje społeczno-gospodarcze, które jest ciągle w przestrzeni i w czasie. Innymi słowy (w pewnym tylko uproszczeniu) – krajobraz jest „wszędzie” i „zawsze”. O ile pierwsze stwierdzenie nie wymaga komentarza, to w drugim przypadku należy oczywiście zaznaczyć, iż chodzi tu przede wszystkim o czas biologiczny, historyczny a częściowo i geologiczny, bowiem zgodnie z koncepcją „krajobrazotwórczej” roli człowieka (por. Pietrzak, 1998), punktem wyjścia w historii rozwoju krajobrazu jest pojawienie się w nim i początki działalności gatunku ludzkiego, choć znajdujemy w literaturze także stwierdzenia, iż „krajobrazy zaczynają się formować w czasie, gdy następuje oswobodzenie skorupy ziemskiej od wód lub pokryw lodowcowych” (Sołncew, 1987:15). Rekreacja natomiast jest zjawiskiem społecznym, które ma również wyraźne uwarunkowania i konsekwencje przyrodnicze i społeczno-gospodarcze a które nie jest ciągle w czasie i przestrzeni, bowiem nie cały nasz czas a nawet nie cały tzw. czas wolny możemy, chcemy lub potrafimy poświęcić na realizację tzw. zachowań turystyczno-rekreacyjnych. Dodatkowo nie możemy ich też realizować „wszędzie” lecz z reguły w wybranych (atrakcyjnych, przydatnych, przystosowanych, zagospodarowanych lub dostępnych) miejscach, które to cechy (podobnie jak i same zachowania) często mają dodatkowo wymiar dobowy i sezonowy (ryc. 1 i 2). Jak podaje bowiem Krzymowska-Kostrowicka (1995) 66% podejmowanych typów zachowań turystyczno-rekreacyjnych stanowią zachowania sezonowe.

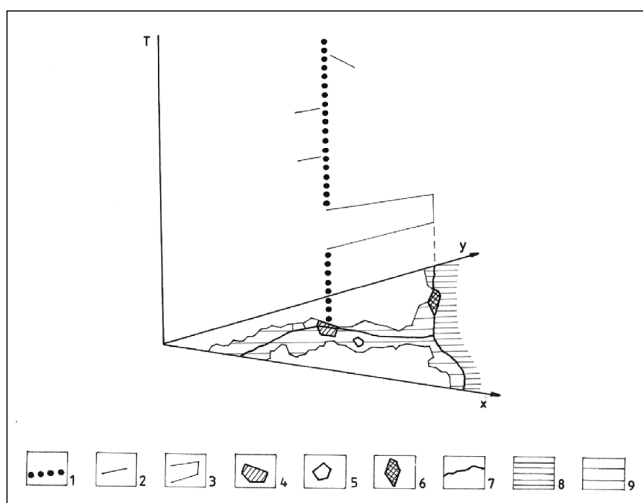

Ryc. 1. Sezonowy rozkład potoków wypoczywających wokół Tatr; A – lato, B – zima; 1 – miejsca wypoczynku nad wodą, 2 – walory myśliwskie i rybackie, 3 – górskie kompleksy rekreacyjne, 4 – sady i daczki, 5 – miasto, 6 – zbiornik wodny. (źródło: Wiedienin, 1982).

Ryc. 2. Schemat rozmieszczenia wypoczywających w dzień słoneczny na Mierzei Kurszkiej; A – dzień słoneczny, godz. 10-13, B – dzień słoneczny, godz. 17-19; 1 – ludzie wypoczywający (1 kropka – 10 osób), 2 – brzeg morza, 3 – brzeg zalewu, 4 – strefa rekreacji, 5 – kemping, 6 – las (źródło: Wiedienin, 1982).

Stąd też i „krajobraz rekreacyjny”, będący w istocie owymi „wybranymi” miejscami (a dokładnie powierzchniami, punktami bądź liniami) nie charakteryzuje się ciągłością czasowo-przestrzenną (ryc. 3.).

Ryc. 3. Schemat tzw. czasoprzestrzeni rekreacyjnej człowieka; 1 – wypoczynek codzienny po pracy, 2 – wypoczynek weekendowy, 3 – wypoczynek urlopowy, 4 – miasto, 5 – miejsca wypoczynku weekendowego, 6 – miejsca wypoczynku urlopowego, 7 – morze, 8 – rzeka, 9 – las i pole (źródło: Wiedienin, 1982).

Wspomniany związek czasu i przestrzeni w wykorzystywaniu rekreacyjnym krajobrazu dobrze widoczny jest także w różnych cyklach podejmowanych zajęć rekreacyjnych: dobowym, tygodniowym i rocznym (tab.1).

Tab. 1. Parametry przestrzenno-czasowej lokalizacji cykli zajęć rekreacyjnych.

Cykl	Czas (doby)	Przebieg (kilometry)
dobowy	0,1-0,2	(0,5-1) x 10
tygodniowy	1,0-2,0	(1-2) x 102
roczny	20,0-30,0	(2-3) x 103

Źródło: *Wiedzienin, 1982.*

Jakie elementy zatem konstytuują pojęcie „krajobrazu rekreacyjnego” i które fragmenty „krajobrazu w ogóle” za takowy możemy uznać? Czy te, które charakteryzują się:

- (1) – dużą atrakcyjnością i przydatnością dla określonych form rekreacji?
- (2) – dużym potencjałem rekreacyjnym (rekreacyjno-balneologicznym), krajoznawczym i percepcyjno-behawioralnym?
- (3) – licznymi i zróżnicowanymi walorami turystycznymi?
- (4) – właściwym i atrakcyjnym zagospodarowaniem turystyczno-rekreacyjnym?
- (5) – dużym oporem i stabilnością wobec oddziaływania rekreacyjnego i dużą pojemnością rekreacyjną?
- (6) – niskim stopniem przekształcenia (hemerobii) i dużą naturalnością?
- (7) – obecnością rekreantów?

Pojawia się też pytanie, czy cechy te wystąpić muszą łącznie, czy też w określonym (jakim?) zestawie a także – czy mogą być one podstawą delimitacji „krajobrazu rekreacyjnego”. Odpowiedź nie jest tu ani łatwa ani jednoznaczna, bowiem np. monitoring ruchu turystycznego dostarcza często dość zaskakujących danych na temat wyboru miejsc wypoczynku i rekreacji. Stąd też dla uzyskania szerszej opinii w tym zakresie powyższe pytania w formie ankiety zadano ekspertom, za których uznano uczestników ogólnopolskiej konferencji naukowej na temat „Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja” (Biała Podlaska, 22-22 maja 2010 r.). W analizie uwzględniono 50 uzyskanych odpowiedzi a jej wyniki zawarto poniżej (tab. 1 i ryc. 4).

Odpowiednio 84% i 88% ankietowanych zgodziło się z opinią, iż krajobraz rekreacyjny powinien cechować się dużą atrakcyjnością i przydatnością dla różnych form rekreacji oraz dużym potencjałem rekreacyjnym (rekreacyjno-balneologicznym), krajoznawczym i percepcyjno-behawioralnym.

Mniejszy odsetek ankietowanych (odpowiednio 68% i 72%) uznał za istotne występowanie licznych i zróżnicowanych walorów turystycznych oraz właściwego i atrakcyjnego zagospodarowania turystycznego.

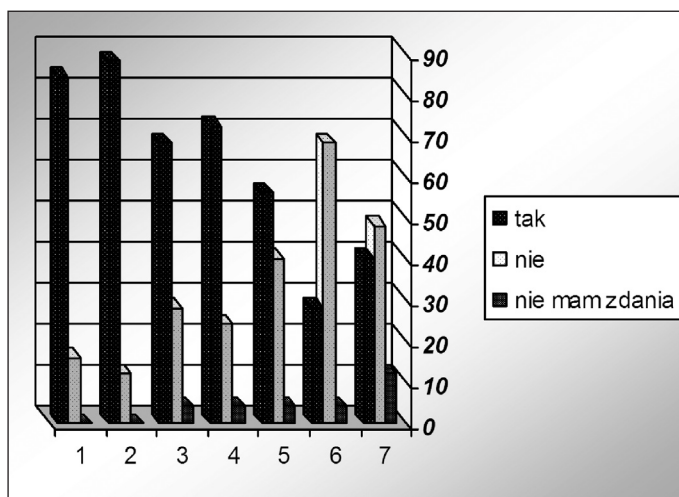
Zdaniem ankietowanych mniej istotne (56% odpowiedzi) dla definiowania krajobrazu rekreacyjnego są duży opór i stabilność obszaru wobec oddziaływania rekreacyjnego i jego duża pojemność rekreacyjna a zaledwie 28% uznaje za istotny niski stopień przekształcenia (hemerobii) i dużą naturalność krajobrazu. Interesujący (w kontekście dalej podanych uwag) wydaje się fakt, iż jedynie 40% respondentów uznało obecność rekreantów za ważny wyróżnik krajobrazu rekreacyjnego a 48% było odmiennego zdania (tab. 2., ryc. 4).

Tab. 2. Cechy krajobrazu rekreacyjnego – wyniki ankiety.

Odpowiedzi (%)	Cechy						
	1	2	3	4	5	6	7
tak	88	88	68	72	56	28	40
nie	16	12	28	24	40	68	48
nie mam zdania	0	0	4	4	4	4	12

Objaśnienia: cechy 1-7 – patrz tekst.

Źródło: obliczenia własne na podstawie ankiet.

Ryc. 4. Odpowiedzi na pytania ankiety.
Objaśnienia: 1-7 patrz tekst.

Dodatkowo, wśród istotnych cech krajobrazu rekreacyjnego respondenci wymieniali m. in. :

- dostępność,
- unikatowość,
- oryginalność,
- odmienność.

Można zatem uznać, iż krajobraz rekreacyjny to część krajobrazu, wykorzystywana dla celów rekreacji, formująca się i funkcjonująca pod jej wpływem, o dużych atrakcyjności, przydatności i potencjale rekreacyjnym, posiadająca liczne walory turystyczne, właściwie i atrakcyjnie zagospodarowana. Krajobraz rekreacyjny jest zatem w takim sensie formą krajobrazu antropogenicznego a w istocie swej – specyficznym Terytorialnym Systemem Rekreacyjnym (Priobrażenskiej, Wiedienin, 1972), obejmującym w związku z tym nie tylko walory przyrodnicze i antropogeniczne, infrastrukturę techniczną, zatrudnionych w obsłudze w ruchu turystycznego i organ nim zarządzający ale także uczestników wypoczynku (rekreantów). Na podstawie wymienionych atrybutów wyróżnić można w efekcie następujące kategorie krajobrazów rekreacyjnych:

- całoroczne i sezonowe (permanentne i okresowe),
- zagospodarowane i niezagospodarowane,
- aktualne i potencjalne,
- „naturalne” i „sztuczne”,
- docelowe i tranzytowe.

Literatura

- Bastian O., Schreiber K-F., 1994. Analyse und ökologische Bewertung der Landschaft, Gustav Fischer Verlag, Jena-Stuttgart.
- Bobek H., Schmithüsen J., 1949. Die Landschaft im logischen System der Geographie, Erdkunde, Bd. 3, p. 112-120.
- Fillipowicz L., S., 1984. Kartograficzeskoje modelirovanije Territorialnych Rekreacionnych Sistem, Nauka, Moskawa.
- Gunn C., 1972. Vacationscape: Designing Tourist Regions, Austin, University of Texas.
- Haase G., 1978. Zur Ableitung und Kennzeichnung von Naturraumpotentialen, Peterm. Geogr. Mitt., 122, 2, p. 113-125.

- Knox P. L., Marston S., 2001: Humangeographie, Spektrum Akademischer Verlag GmbH, Heidelberg-Berlin.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1991, 1995. Zarys geoekologii rekreacji, t. I i II, WGiSR, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Marks R. i in., 1989. Anleitung zur Bewertung des Leistungsvermögens des Landschaftshaushaltes (BA LVL), Z. f. deutsche Landeskunde, Selbstverlag, Trier.
- Pietrzak M., 1982. Mapa krajobrazowa jako podstawa oceny I „regionalizacji” środowiska geograficznego dla potrzeb rekreacji, AWF Poznań, Seria: Monografie nr 201, p. 167-178.
- Pietrzak M., 1984. Metodyka wykorzystania wielkoskalowej mapy krajobrazowej do badania potencjału rekreacyjnego środowiska geograficznego, Czas. Geogr., LV, 2, p. 217-225.
- Pietrzak M., 1996. Landschaftsökologie und Tourismus, w: Aspekte der angewandten Landschaftsökologie, Arbeiten aus dem Institut für Landschaftsökologie WWU, Band 2, Münster, p. 113-120.
- Pietrzak M., 1998. Syntezy krajobrazowe – założenia, problemy, zastosowania, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 168 p.
- Pietrzak M., w druku: Podstawy i zastosowania ekologii krajobrazu.
- Prieobrażenskij W. S. (ed.), 1975. Teoreticzeskije osnovy riekreacjonnoj gieografii, Izd. „Nauka”, Moskwa.
- Sołncew N. A., 1987. Problemy ustojczivosti landszaftow, Wiestn. MGU, Ser. 5, geogr., no. 1, p. 14-19.
- Steinhardt U., Blumenstein O., Barsch H. 2005. Lehrbuch der Landschaftsökologie, Elsevier, Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg, 294 p.
- Wiedienin J. A., 1982. Dinamika Territorialnych Riekreacjonnych Sistiem, Izd. Nauka, Moskwa.
- van der Zee D., 1990. The complex relationship between landscape and recreation, Landscape Ecology, vol. 4, no. 4, p. 225-236.